

До разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора,
професора кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
Кучинської Оксани Петрівни, на дисертацію
Кравця Юліана Івановича «Помилки учасників кримінального
провадження, які мають владні повноваження», подану на здобуття
ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право
за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертації. Як у житті загалом, так й в кримінальному провадженні, зокрема, дотепер не виключено помилки, які особливо болісно сприймаються у випадку їх вчинення учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження, – слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, адже наслідком таких дій може бути істотне й тривале обмеження прав та законних інтересів широкого кола осіб, залучених в орбіту кримінального судочинства.

Статистика, на жаль, свідчить про непоодинокий характер порушень в цій сфері, що підкреслює необхідність активізації наукових пошуків з метою мінімізації їх негативних проявів. Попри те, що у теорії до проблематики помилок в кримінальному провадженні зверталось чимало вчених, однак більшість наявних робіт присвячено слідчим помилкам, а досліджень шляхів виявлення та усунення судових помилок і помилок інших учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, на сьогоднішній день недостатньо, що визначає потребу комплексного наукового розроблення та подальшого системного вирішення питань, пов'язаних із помилками учасників кримінального провадження, які мають

владні повноваження, на всіх стадіях кримінального провадження, підкреслює своєчасність представленого наукового доробку.

Про актуальність теми дисертації свідчить також її зв'язок із науковими програмами й планами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до розділу II Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; пункту 14 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454); п.п. 3.4.2.14–3.4.2.16 Переліку основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки, затверджених постановою Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС (протокол від 25 жовтня 2022 року № 14) та розглянуто Координаційним бюро НАПрН України.

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Обґрунтованість наукових напрацювань автора підтверджується використанням коректної методології, достатньої правової, теоретичної та емпіричної бази дослідження, широкою апробацією результатів дослідження.

Визначивши метою своєї роботи комплексне вивчення помилок, яких припускаються учасники кримінального провадження, що мають владні повноваження, й розроблення механізму запобігання та усунення їх на всіх стадіях кримінального провадження, Ю. І. Кравець застосував належний методологічний інструментарій для її послідовної та повної реалізації. Так, використано діалектичний, історично-правовий, логіко-юридичний, догматичний, соціологічний, статистичний та інші методи, що дозволило

комплексно аргументувати теоретичні положення, усебічно обґрунтувати пропозиції прикладного характеру.

Емпіричною базою роботи стали узагальнені матеріали вивчення 120 кримінальних проваджень; рішення ЄСПЛ, зведені дані анкетування 126 слідчих, дізнавачів Національної поліції України, 50 науковців у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Одеській, Черкаській, Чернігівській області та в м. Києві з питань розуміння помилок, їх причин та шляхів виправлення. Під час підготовки дисертації використано особистий багаторічний досвід роботи здобувача на посаді судді.

Гнучке поєднання критичного підходу із застосуванням розгалуженої системи загальнонаукових та спеціальних методів наукового пошуку забезпечило високий рівень наукової достовірності отриманих результатів, їх переконливість та оригінальність.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана робота є одним з перших комплексних монографічних досліджень теоретичних і практичних питань, спрямованих на виявлення й подолання помилок учасників, які мають владні повноваження, під час реалізації ними їхніх функцій на всіх стадіях кримінального провадження. Аргументується ряд важливих для теорії і практики понять, положень і висновків, одержаних особисто здобувачем, серед яких найбільш суттєвими є те, що вперше комплексно розроблено концептуальні засади помилок як негативних явищ, допущених учасниками, які мають владні повноваження, розроблено механізм процесуальної діяльності, спрямований на усунення та запобігання помилкам, що охоплює відомчий, прокурорський та судовий контролю залежно від стадії кримінального провадження; схарактеризовано зміст і визначене співвідношення причин та умов помилок, допущених учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження; здійснено класифікацію помилок, допущених учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження, запропоновано концептуальні напрями їх виправлення залежно від стадій кримінального процесу та виконання такими

учасниками конкретних процесуальних дій з огляду на властиві їм функції; розроблено та запропоновано внести зміни й доповнення до статей 22, 303, 309, 349, 370, 404, 469 КПК України з метою реалізації засади змагальності сторін кримінального провадження як гарантії запобігання помилкам учасниками кримінальних проваджень, які мають владні повноваження.

Зазначені теоретичні положення є основними, але ними їх перелік не вичерпується. Дослідником сформульовано чимало слушних висновків та пропозицій, які удосконалюють доктринальні підходи щодо формулювання поняття помилки в кримінальному провадженні, визначення причин та умов, що впливають на допущення помилок кожним з учасників, які мають владні повноваження, на окремих стадіях кримінального провадження, виокремлення ознак слідчих помилок й деталізації їх змісту тощо.

Структура, зміст та оформлення дисертації.

Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів й дев'ять пунктів, висновків, списку використаних джерел (248 найменувань) і 6 додатків. Структура роботи є раціональною та обґрунтованою, дозволяє охопити основні змістовні елементи об'єкта дослідження та послідовно розкрити його предмет.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» складається з трьох підрозділів, що усебічно розкривають історію розвитку та сучасний стан дослідження проблем помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, поняття та класифікацію помилок вказаних учасників кримінального провадження, причини й умови допущення помилок під час кримінального провадження.

Розпочавши своє дослідження з аналізу історичних аспектів становлення доктринальних розробок проблематики помилок в юридичній науці, автор звертає увагу, що в сучасному кримінальному процесуальному законодавстві не закріплено термін «помилка» (стор. 27), у зв'язку з чим розкриває його співвідношення із суміжними дефініціями – «недоліки

досудового розслідування», «слідчі помилки», «експертні помилки», «порушення норм КПК» тощо (стор. 41–43).

Прагнучи конкретизувати понятійно-категоріальний апарат дослідження, дисертант визначає помилку учасників кримінального провадження, що мають владні повноваження, як неправильну думку, хибне уявлення при сумлінному ставленні до своїх обов'язків, сформоване під впливом неправильного сприйняття фактичних і юридичних обставин досліджуваних подій, спричинене рівнем професійної правосвідомості, браком спеціальних знань, життєвого та/або професійного досвіду, а також особистісними рисами (стор. 46).

Аналізуючи різноманітні класифікації помилок, дослідник слушно зауважує, що об'єкт пізнання як важливий критерій дає змогу розрізнити помилки, пов'язані з неправильним розумінням чи застосуванням правових норм (юридичні помилки) і неправильними фактичними висновками (фактичні помилки), що є важливим для розуміння їх змісту (стор. 52).

Розділ 2 «Помилки учасників кримінального провадження та способи їх виправлення на досудовому розслідуванні» складається з трьох підрозділів, що розкривають помилки слідчого, дізнавача і прокурора під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і способи їх виправлення, а також помилки слідчого судді та способи їх виправлення під час реалізації його повноважень на стадії досудового розслідування.

За результатами детального опрацювання сутнісних параметрів слідчих помилок Ю. І. Кравець аргументовано доводить необхідність їх диференціації залежно від змісту (внутрішньої сторони) на дві групи помилок: *гносеологічні* (помилки під час пізнання об'єктів, відносин між ними, в оцінці результатів змістовного пізнання: відсутність логічного зв'язку між аргументом і тезою, помилки в оцінці доказів, оцінці висновку експертів тощо); *діяльнісні* (помилковий вибір процесуальних дій з наявних варіантів, їх здійснення без попередньої підготовки, помилки внаслідок

незнання рекомендованої методики проведення дії, помилки у виборі засобів дії тощо) (стор. 75).

Позитивним є не тільки виокремлення здобувачем типових помилок при проведенні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних дій (стор. 77–88), але й надання ним конкретних рекомендацій з метою їх запобігання та усунення з огляду на специфіку конкретної процесуальної дії.

На підставі узагальнення помилок дізнавачів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень дисертант доречно аргументує доцільність офіційного тлумачення частини 4 статті 219 КПК України щодо строків дізнання стосовно кримінальних проступків й встановлення чітких строків, які враховували б їх складність і характер (стор. 96).

Аналіз норм КПК України щодо повноважень суду під час виконання ним функції судового контролю в досудовому провадженні, з огляду на можливості виявлення та виправлення допущених помилок, дав змогу досліднику виокремити доволі широке коло судових прерогатив й розподілити їх на дві групи: захисні та регуляційні повноваження суду (стор. 101).

Варто підтримати автора, який не тільки констатує типові помилки прокурора під час нагляду за дотриманням законів шляхом процесуального керівництва досудовим розслідуванням (стор. 115–121), але й пропонує комплексний підхід щодо їх вирішення з урахуванням широкого спектру факторів (стор. 127–128).

На підставі власного досвіду суддівської діяльності дослідником виокремлено помилки слідчого судді на стадії досудового розслідування, серед яких слід відзначити, зокрема, такі, як неправильна оцінка доказів, зібраних під час досудового розслідування; невиконання процесуальних дій в строк, які він має виконати на стадії досудового розслідування; порушення прав підозрюваного, зокрема внаслідок надання дозволу на проведення обшуку без достатніх на те підстав; відсутність обґрунтованих підстав для

затримання, що може призвести до порушення прав особи; неправильний вибір заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема й запобіжного заходу, що не буде відповідати характеру злочину; неправильне застосування закону, тобто істотне порушення вимог КПК України, що може призвести до незаконного покарання підозрюваного або невизнання його прав; недостатнє дослідження обставин кримінального провадження, що може призвести до прийняття незаконного чи необґрунтованого процесуального рішення (стор. 131).

Новаторським є підхід здобувача в частині внесення змін до статті 303 та 309 КПК України, адже ним пропонується визначити дії чи бездіяльність та ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені не шляхом наведення їх переліку в КПК України, а шляхом визначення загального критерію, за яким слідчий суддя, апеляційний суд у межах своїх дискреційних повноважень будуть визначати, які дії чи бездіяльність, ухвали слідчого судді підлягають оскарженню з метою швидкого й ефективного захисту порушених прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Так, зокрема, автор обґрунтовує потребу внесення змін до статті 303 КПК України із закріпленням в ній припису, у відповідності із яким в судовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які призводять до встановлення обмежень конституційних прав особи, до неможливості оскарження вже встановлених правообмежень, до перешкоджання здійсненню ефективного досудового розслідування чи кримінального провадження в цілому. Аналогічний підхід обґрунтовується ним визначити й у статті 309 КПК України (стор. 145).

Розділ 3 «Судові помилки під час застосування кримінального процесуального законодавства на судових стадіях кримінального провадження» складається з трьох підрозділів, що розкривають поняття, причини та види судових помилок, проблеми виявлення, реагування та виправлення помилок на різних стадіях судового провадження, особливості

реалізації засади змагальності сторін кримінального процесу та внутрішнього переконання судді як основи запобігання судовим помилкам.

Заслуговує на підтримку розроблена автором класифікація помилок, яких припускаються під час провадження судових дій, а саме, помилки, що істотно впливають на хід і результати судового розгляду – неврахування всіх доказів, неправильне застосування закону тощо; помилки, які такого впливу не мають – технічні, незначні порушення формальних вимог тощо (стор. 163).

Окрім найпоширенішого (традиційного) засобу виявлення та виправлення судових помилок шляхом перевірки рішень місцевих судів в апеляційній та касаційній інстанціях, здобувач слушно аналізує й інші шляхи їх усунення, зокрема, забезпечення єдиного підходу до процедури судового розгляду для усунення розбіжностей у роботі суддів; підвищення професійної підготовки й навчання; розроблення єдиних стандартів підготовки ухвал судового провадження; порівняння досвіду та найкращих практик між суддями й судами України, що може сприяти підвищенню якості ухвалення їхніх рішень; розгляд спірних питань судового провадження в постановках Пленуму Верховного Суду, його Великої Палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду, за результатами аналізу судової практики – її узагальнення та оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, у яких їх було сформовано; використання сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, що може допомогти аналізувати великі обсяги даних і виявляти можливі помилки (стор. 186).

З позицій запобігання судовій помилці важливу увагу дослідник привертає до внутрішнього переконання судді, яке впливає на істинність судового акта, тим самим запобігаючи неправильному, помилковому рішенню суду (стор. 215).

Дисертаційна робота виконана грамотною українською мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Поставлені в роботі завдання

виконано. Висновки та положення дисертації повно викладені в друкованих роботах, опубліковано 8 наукових праць, зокрема 4 наукових статті у наукових фахових виданнях України та тези 4 доповідей на науково-практичних конференціях. Ідеї та розробки, що належать співавторам здобувача, у дисертації не використовувалися. ***В роботі відсутні порушення академічної доброчесності.*** Оформлення дисертації відповідає нормативним приписам.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджені та використовуються в законотворчій діяльності (розроблені автором пропозиції до КПК України, порівняльна таблиця та пояснювальна записка до них передані членам Комітету з питань правоохоронної діяльності для ознайомлення згідно листа Комітету від 20 лютого 2024 року № 04-27/12-2024/39392), практичній діяльності (пропозиції можуть бути враховані Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду під час здійснення визначених законом повноважень згідно акту впровадження від 1 лютого 2024 року № 74/0/158-24, а також їх використовують у своїй діяльності слідчі підрозділи ГУНП в Одеській області згідно акту впровадження від 15 січня 2024 року); освітньому процесі (під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Складання процесуальних документів на стадії досудового розслідування», «Складання кримінальних процесуальних документів», «Судові та правоохоронні органи України» у НАВС згідно акту впровадження від 13 лютого 2024 року № 2-оп), науковій діяльності (під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних і проєктів нормативно-правових актів тощо).

Дискусійні положення та зауваження. Поряд з цим, необхідно звернути увагу на окремі положення, що викликають зауваження або

запрошують до полеміки під час публічного захисту.

1. Так, на думку опонента, під час викладення основних положень будь-якого наукового дослідження, спочатку потрібно визначити понятійний апарат теми, а потім генезу розвитку відповідного питання (тобто, слід було б змінити послідовність підрозділів 1.1 та 1.2 дисертації).

2. На стор. 104 дисертації автор поділяє висловлену в доктрині позицію щодо доцільності закріплення вимог щодо форми та змісту скарги на повідомлення про підозру в статті 303-1 КПК України «Форма та зміст скарги на повідомлення про підозру».

Вказану думку ми не можемо підтримати. З одного боку, реалізація такої пропозиції підвищить рівень правової визначеності процедури оскарження повідомлення про підозру, адже конкретизує формально-змістовні компоненти відповідної скарги. З іншої сторони, за цією логікою у КПК України необхідно визначити окремі норми, що встановлюють форму та зміст скарг на інші процесуальні рішення слідчого, дізнавача, прокурора, що передбачені ст. 303 КПК України (про зупинення досудового розслідування, закриття кримінального провадження, відмову у визнанні потерпілим тощо), проте такий крок, з нашої точки зору, додатково обтяжить структуру § 1 глави 26 КПК України й утруднить сприйняття нормативного матеріалу кримінального процесуального закону.

3. На стор. 163–164 дисертації здобувач залежно від характеру помилок під час судового процесу пропонує класифікувати їх на фактичні (помилки у встановленні фактів), правові (помилки в застосуванні норм права), процесуальні помилки (порушення процедурних правил під час розгляду матеріалів).

Наведений розподіл помилок на види, як видається, потребує певного уточнення, адже використана термінологія «правові помилки» є більш широкою та загальною, ніж дефініція «процесуальні помилки», у зв'язку з чим для конкретизації змісту першого з окреслених визначень під час

диференціації помилок більш вдалим вбачається використання терміну «матеріально-правові помилки».

4. На стор. 176 дисертації автор вказує на те, що важливо, щоб суддя був справедливим і незалежним під час перевірки й оцінки доказів та прийняті на їх основі проміжних чи підсумкових судових рішень, а також пропонує доповнити частину 6 статті 22 КПК України після слів «об'єктивність та неупередженість», словами «під час перевірки й оцінки доказів» і далі за текстом.

Розуміючи прагнення дисертанта деталізувати функціональну спрямованість діяльності суду, ми не можемо погодитися із висловленою ним пропозицією, адже ч. 6 ст. 22 КПК України конкретизує роль суду в контексті змагальності сторін як загальної засади кримінального провадження, тож обмежувати її лише сферою доказування навряд чи було б доцільним, оскільки потенціал судової влади виходить далеко за її межі.

Окреслені зауваження переважно мають дискусійний характер й в цілому не впливають на позитивну оцінку представленої до захисту дисертації Ю. І. Кравця, яка виконана на належному науковому рівні.

Загальний висновок. Дисертаційна праця Кравця Юліана Івановича «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» є завершеною, особисто виконаною, кваліфікаційною науковою роботою, що характеризується єдністю змісту й містить нові науково обґрунтовані результати, які розв'язують конкретне наукове завдання, й зміст якого полягає у комплексному дослідженні теоретичних і практичних питань, спрямованих на виявлення й подолання помилок учасників, які мають владні повноваження, під час реалізації ними їхніх функцій на всіх стадіях кримінального провадження. Викладене підтверджує особистий внесок автора в юридичну науку.

Дисертація «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» відповідає профілю спеціальністю 081 Право, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства

освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року, а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор – Кравець Юліан Іванович – за результатами прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:
професор кафедри
кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Оксана КУЧИНСЬКА